

ТАЛАС ОМАРБЕКОВ

ҚАЗАҚ ТҮРКІЛЕРІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІ: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны

АЛМАТЫ 2015

ӘОЖ 94(574)(035.3)

КБЖ 63.3(5 Қаз)

О 58

*Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
тарих, археология және этнология факультетінің
Ғылыми кеңесі ұсынған*

*Монография ҚР БЖҒМҒК «Түркі халықтарының этникалық
қауымдастығының және мемлекеттілігінің қалыптасуының рухани
және идеологиялық негіздері» МҚ 0172 гранты
есебінен шығарылды*

Пікір жазғандар:

*тарих ғылымдарының докторы, профессор Г.Б. Хабижанова
тарих ғылымдарының кандидаты, доцент М.С. Ноғайбаева*

Омарбеков Т.

О 58 Қазақ түркілерінің мемлекеттілігі: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны: монография / Т. Омарбеков. – Алматы: Казак университеті, 2015. – 192 б.

ISBN 978-601-04-1053-4

«Қазақ түркілерінің этникалық тарихы (б.з.б. I мыңжылдық – б.з. IX ғасыры)» (2013 ж.), «Қазақ түркілерінің шығу тегі (IX–XV ғасырлар)» (2014 ж.) атты еңбектердің жалғасы болып табылатын осы үшінші кітапта мемлекеттілік мәселелері қарастырылған.

Монография тарих мамандығы бойынша оқитын студенттер, магистранттар мен докторанттарға, жалпы ғылыми-көпшілік қауымға арналған.

ӘОЖ 94(574)(035.3)

КБЖ 63.3(5 Қаз)

© Омарбеков Т., 2015

© Қазақ университеті баспасы, 2015

ISBN 978-601-04-1053-4

КІРІСПЕ

«Тәуелсіздік» – аса қасиетті ұғым, ұлы сөз. Халқымыздың сандаған ғасырлар бойы еркіндіктің осы заңғар биігіне көтерілуге ұмтылғаны, осы жолда көптеген құрбандықтарға барып, жанкешті күрестер жүргізгені әрқашан да есімізде болуы тиіс. Сонда ғана біз, намысты қолдан бермейтін, рухы шындалған, күшті елдер қатарынан орын ала аламыз. Осындайда тәуелсіздіктің тарихи тамырлары тереңде жатқанын, ол шын мәнінде халықтың өзімен бірге өсіп-өркендеп, оның намысында қайралып, ұшқыр арманға айналатынын да ескере бермейтін тәріздіміз.

Қазіргі тәуелсіз Қазақстан – ата-бабаның орындалған шұғылалы арманы, сарғайып күткен сағынышы. Сондықтан да тәуелсіздік тарихы арнайы әңгімеге үздіксіз тиек боларлықтай ұлы тақырып екендігін қазіргі ұрпақ ешқашан да естен шығармауы керек. Тәуелсіздікке ынтымағы жарасқан, ауызбірлігі берік халық ғана қол жеткізе алатынын өткеніміз нақты дәлелдеп берді. О бастан-ақ, рулар тайпаларға, тайпалар одақтарға, ал тайпалық одақтар елге, халыққа айналу үшін үздіксіз күресті, жан алысып, жан берісті. Өйткені халық болып қалыптаспай тәуелсіздікті баянды түрде қолда ұстап тұру да мүмкін емес еді. Мұны бұрынғылар жақсы түсінді. Сондықтан да, біздің, қазіргі тәуелсіз еліміздің аумағында ерсілі-қарсылы көшіп жүруге мәжбүр болған ежелгі сақтар мен сарматтар, ғұндар мен қанлылар және байырғы үйсіндер белгілі бір аймақты ұстап қалуға, өздерінің арғы түріктік (прототүріктік) тілдерін, дәстүр салттарын, діни ұстанымдары мен өзіндік ділдерін сақтап қана қоймай, оларды ұрпақтан ұрпаққа мұра ретінде қалдыру үшін де үздіксіз күресті. Айтарлықтай ұзақ мерзімді қамтыған осынау көп қырлы этно-саяси үрдістердің ұмтылысы ақырында, түркітілдес халықтардың ұйыса да, ынтымақтаса түсуіне алып келулері керек еді. Солай болды да.

МАЗМҰНЫ

Кіріспе	3
Арғы түріктердің шұғылалы арманы	5
Азаттықтың арайлы таны Ұлы Түркі қағанаты еді.....	9
Шығыс түріктерінің тәуелсіздік үшін күресі.....	14
Шығыс түркілерінің екінші қағанаты	19
Түргеш-Алаш егемен елі	26
Азаттықты ансаған Қарлықтар	34
Түркітілдестердің Біріккен (Ұйғыр) қағанаты	38
Егемендікке ұмтылған Ежелгі Оғыз (Өгіз) ұлыстары.....	44
Қимақтар мемлекеті.....	50
Қыпшақтардың мемлекеттік бірлестіктері.....	55
Қарахан мемлекеті	59
Жалайыр Ордалары.....	64
Жетісудағы Қаракытайлар (Батыс Ляо) хандығы	70
Керейт (Керейлер) хандығы	75
Жошы ұлысы – Алшын және Қыпшақ қауымдастығын ұйыстырушы	79
Найман хандығы	85
Шыңғыс хан империясын негіздеуші түркілер.....	91
Жетісудағы Шағатай ұлысы.....	96
Сайын (Бату) хан билеген Жошы ұлысы.....	101
Береке (Берке) хан билеген Қыпшақ мемлекеті	106
Ежелгі Ноғайлы.....	111
Жошы ұлысындағы Ежен ордасы (Ақ Орда).....	117
Шайбанның (Сыбанның) Көк Ордасы	123
Жошы ұлысының әлсіреуі	128
Ақ Орда ұлысының күшеюі.....	133
Алтын Орданың соңғы өрлеуі және ыдырауы	138
Моғолстандағы Дулат әмірліктері	143
Ноғайлының күшеюі және әлсіреуі.....	148
Қазақ хандығының қалыптасу кезеңі	153
Қазақ хандығында мемлекеттік жүйенің қалыптасуы	157
Қазақ хандығының қилы кезеңі	164
XVIII ғасырда Қазақ билеушілерінің Ресей бодандығын қабылдауы.....	169
Қазақ елінің саяси дербестік үшін күресі	174
Қорытынды	179
Әдебиеттер.....	184

Ғылыми басылым

Омарбеков Талас

ҚАЗАҚ ТҮРКІЛЕРІНІҢ МЕМЛЕКЕТТІЛІГІ: қағанаттар, ұлыстар мен хандықтар баяны

Редакторы А. Иманғалиева
Компьютерде беттеген А. Алдашева
Мұқаба дизайны А. Маханбетжанова

ИБ 7996

Басуға 24.02.2015 жылы қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¹/₁₆. Көлемі 12,4 б.т. Офсетті қағаз. Сандық басылыс.
Тапсырыс №3566. Таралымы 500 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің
«Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.
«Қазақ университеті» баспа үйі баспаханасында басылды.